

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ СТРАХУВАННЯ У ВІЛЬНІЙ ЕКОНОМІЧНІЙ ЗОНІ

*В.К. Васенко, канд. екон. наук, доц.,
філія Національного університету внутрішніх справ в м. Суми*

Сучасні вільні економічні зони (ВЕЗ) у світогосподарській практиці розглядаються як один із головних способів залучення іноземних інвестицій в економіку держави для забезпечення прискореного соціально-економічного розвитку її окремих територій, здебільшого тих, що знаходяться в депресійному стані. На шлях створення вільних економічних зон з метою залучення в економіку держави вітчизняних та іноземних інвестицій стала й Україна.

Проте створення таких економічних формувань пов'язане з відкритістю відповідної території держави дії світових ринкових механізмів і вимагає відповідності ринкового середовища і ринкової інфраструктури світовим вимогам і стандартам, що поки не є характерним для країн СНД і особливо для України, яка ще не визнана державою з ринковою економікою і не є членом Світової організації торгівлі.

Звичайно, за цих умов значно зростає ступінь ризику господарської і комерційної діяльності, а звідси нагальною є необхідність застосування відповідних захисних застережень, які б відповідали світовим правилам і стандартам економічної діяльності, а також сприяли залученню іноземних інвестицій у національну економіку.

Страховання дає змогу оптимізувати ресурси, що спрямовуються на організацію економічної безпеки фізичних і юридичних осіб, надає впевненість у розвитку бізнесу завдяки передаванню за окрему, порівняно невелику, плату відповідальності за наслідки ризикових ситуацій, а інвестор отримує впевненість стосовно відшкодування збитків. Таку роль організаційно-економічний механізм страхування у ВЕЗ може виконати лише за умов відповідного розвитку страхової справи.

Метою дослідження є аналіз організаційно-економічного механізму страхування у провідних країнах світу, виокремлення найважливіших чинників, що сприяють зменшенню рівня господарських і комерційних ризиків, а також розробка пропозицій щодо удосконалення існуючого організаційно-економічного механізму страхування у ВЕЗ України.

Проведені нами дослідження організаційно-економічного механізму страхування у вільних зонах провідних країн ринкової економіки свідчать про те, що їх уряди постійно приділяють увагу його вдосконаленню і створенню оптимального та ефективного ринку страхових послуг, вміло використовуючи їх можливості в забезпеченні безперервності та збалансованості суспільного виробництва й участі тимчасово вільних коштів страхового фонду в інвестиційному процесі.

Головною функцією страхового ринку є акумуляція та розподіл страхового фонду з метою страхового захисту суспільства. Залежно від

критерію, покладеного в основу класифікації страхового ринку, розрізняють інституціональну, територіальну, галузеву та організаційну структури [3].

Інституціональна структура ґрунтується на розмежуванні приватної, публічної або комбінованої форми власності, на якій створюється страхова організація (акціонерна, корпоративна, взаємна, державна та ін.).

За територіальною ознакою виділяють регіональний (місцевий), внутрішній (національний) та зовнішній (світовий) страхові ринки.

За галузевою ознакою виділяють ринки особистого та майнового страхування.

Кожна із названих ланок має свою структуру (сегментацію), яка може діяти в таких організаційних формах: страхове товариство (страхова компанія), об'єднання страхових товариств (спілки, асоціації, пули), страхові посередники (агенції, брокери), перестраховальні компанії (перестраховики), страхові бюро та ін.

У країнах ринкової економіки, наприклад США, Великобританії, ФРН, Японії та інших, найбільшу питому вагу в страхуванні займає захист від підприємницьких та зовнішньоекономічних ризиків, яких налічується більше 200 видів. Звичайно, без функціонування спеціалізованих організацій із захисту від можливих негативних наслідків їх дії сьогодні немислима діяльність багатьох підприємств країн світу. Вона стає можливою лише завдяки розвинутому ринку страхових послуг світового господарства. Всі існуючі ризики можна умовно об'єднати у 10 основних груп – ризик щодо країни, ненадійності партнера, пов'язані з умовами контракту, реалізацією товарів (послуг), розрахунків, митного оформлення, маркетингові, транспортні, валютні, управлінські (менеджменту) та інші.

1. Ризики щодо країни – охоплюють велику кількість різноманітних ризиків, які є актуальними як для підприємницьких структур, так і для банків. Вони можуть бути у формі політичних, макроекономічних, юридичних, кримінальних та інших ризиків.

Політичний ризик – це можливість виникнення збитків або зменшення доходу (прибутку) внаслідок відповідної державної політики. Політичні ризики включають:

- 1) ризик націоналізації та експропріації;
- 2) ризик трансферту, пов'язаний з обмеженням конвертації місцевої валюти;
- 3) ризик розриву ділових угод або контрактів через втручання владних структур країни, в якій знаходиться іноземна фірма тощо;
- 4) ризик військових дій та ін.

Політичний ризик необхідно враховувати перш за все в країнах з нестабільною політичною ситуацією, завчасно передбачити які майже неможливо, але від втрат внаслідок їх дії можна застрахуватися у страховій компанії.

Макроекономічний ризик – пов'язаний з платоспроможністю країни-дебітора і найкращим захисним застереженням є також його страхування.

Юридичні ризики – пов’язані з нестабільністю законодавчої бази країни, частих змін законів і нормативних актів, що регулюють економічну діяльність, що може спричинити великі фінансові втрати за умови укладання контрактів на довгостроковий період, найефективніший засіб проти нього – страхування.

Кримінальний ризик – пов’язаний з рівнем кримінальної ситуації в країні, наявності організованої економічної злочинності, тіньової економіки та ін., що може привести до втрати майна і цінностей або значного ускладнення економічної небезпеки для діяльності підприємства, оптимальний варіант захисту – страхування.

2. Ризик ненадійності партнера – ситуація, коли надійність партнера знаходиться під сумнівом або повністю не визначена, а тому вимагає перестраховки.

3. Ризик, пов’язаний з умовами контракту – ситуація, за якої виникає певна невизначеність, що тісно пов’язана з умовами контракту, до яких належать: предмет контракту, кількість і якість товару, базисні умови поставки товару, надання послуг, ціна та загальна вартість контракту, валютні і фінансові умови угоди, умови здачі (приймання) товару, наданих послуг, упаковка і маркірування, форс-мажорні обставини (обставини непереборної сили), санкції та рекламації, відповідальність за невиконання або неналежне виконання контракту, арбітраж та ін., який також вимагає відповідного страхового захисту.

4. Ризик реалізації товарів (послуг) виникає в процесі реалізації товарів чи послуг і включає: ризик відмови реєстрації товару, ризик втраченої вигоди, ризик зниження виторгу, ризик прямих фінансових втрат через відсутність попиту на товар та ін. Найкращим засобом від його виникнення є також страхування.

5. Ризик розрахунків виникає в результаті неплатоспроможності партнера або з несвоєчасністю їх проведення. Основним механізмом попередження таких ризиків є банківські процедури та страхування.

6. Ризик митного оформлення є комплексним вираженням дії цілого ряду факторів, що спричиняють його виникнення (несвоєчасність сертифікації товару, невірності розрахунків митних зборів, акцизів, ПДВ, недотримання вимог і роз’яснень щодо складання митних документів, незадовільне інформаційне забезпечення, неправильний вибір транспортного засобу, що не відповідає вимогам митної конвенції МДП та ін.). Засобом позбавлення від нього є страхування.

7. Маркетинговий ризик пов’язаний з можливостями просування і реалізації товарів на відповідному ринку збуту товарів. Його дія пов’язана з інформаційним, інноваційним та галузевим ризиком, найкращим захистом від нього є страхування. Адже для отримання добросовісної й надійної інформації необхідно провести моніторинг більше 250 різних показників, найголовнішими з яких є: інформація про ринок та його місткість, динаміка зростання продажу нових товарів, ринкова перспектива, сезонність товару та його потреба в регіонах, вартість товару, частота їх покупок, вимоги до

упаковки, ставлення до товару торгових посередників, активність конкурентів, торгово-політична ситуація, відносини з потенційними покупцями, наявність обмежень на торгівлю та ін., що не завжди можна своєчасно і якісно здійснити в умовах більшості підприємств вільної економічної зони.

8. Транспортний ризик пов'язаний із доставкою товару. Окрім традиційних засобів його запобігання важливу роль відіграє й страхування.

9. Валютний ризик зумовлюється непередбаченою зміною курсу іноземних валют, а також курсу національної валюти. В умовах знецінення валют цей ризик стає значним для експортерів, особливо під час довгострокових угод, а також продажу товарів у кредит. З метою зменшення можливих валютних втрат через різкі коливання курсів валют та їх інфляційне знецінювання експортери, як правило, використовують метод хеджування і страхування.

10. Управлінський ризик пов'язаний з нераціональністю рішення, прийнятого менеджерами різних ланок, в тому числі і вищої – президентами, віце-президентами компаній та генеральними директорами підприємств. Найкращим засобом позбавлення втрат від нього є сучасні системи ризик-менеджменту і страхування.

Проведені нами дослідження засвідчують, що існуюча структура страхового ринку України не забезпечує соціального захисту громадян та надходжень внутрішніх інвестицій в економіку держави. Українські страховики передають іноземним страховикам (перестраховикам) майже 90 % страхової премії під час страхування авіаційних і морських ризиків і 50 % – страхування великих майнових ризиків. Ринок страхування ризиків майже відсутній – страхуванням освоєно лише 10 % ризиків, як у більшості розвинутих країн він досягає 90-95 %. Звичайно, за таких умов розраховувати на високу ефективність діяльності вітчизняних БЕЗ із залучення іноземних інвестицій дуже важко.

На наш погляд, головними причинами такого становища є:

- відсутність економічної стабільності, сталого зростання виробництва, низька платоспроможність населення та гострий дефіцит фінансових ресурсів;
- значна взаємна заборгованість і збитковість більшості підприємств;
- неповна і фрагментарна законодавча база, відсутність державних преференцій на страховому ринку, прояви монополізму;
- слабкий розвиток фондового ринку, що не дає змоги використати цінні папери як категорію активів для захищення розміщення страхових резервів;
- відносно високий рівень інфляції, внаслідок чого здійснення довгострокових (накопичувальних) видів страхування в національній валюті неефективне;
- низький рівень страхової інфраструктури;

- неналежний рівень інформації про стан і можливості страхового ринку, довіри населення до страхування.

Програмою розвитку страхового ринку в Україні на 2001-2004 роки передбачено здійснення цілого ряду важливих заходів з боку держави, включаючи приведення Закону України “Про страхування” у відповідність із законодавством Європейського Союзу, удосконалення системи державного регулювання страхової діяльності, зняття існуючих адміністративних та інших бар’єрів, розвиток соціально значущих видів страхування [2]. Проте такі заходи без відповідної фінансової підтримки з боку держави не зможуть суттєво вплинути на покращення страхової діяльності. На наш погляд, у зв’язку з великим дефіцитом вільних фінансових ресурсів у держави розвитку страхової діяльності деякою мірою може сприяти створення страхових акціонерних компаній та випуск страхових облігацій за умови, що дивіденди і доходи від облігацій не будуть оподатковуватися. Такий підхід сприяв би розвитку страхової справи не лише у ВЕЗ України, але й у державі в цілому.

Страхування – особливий вид економічної діяльності, пов’язаний з перерозподілом серед учасників страхування (страхувальників) ризиків завдання збитків їх майновим інтересам, що здійснюється спеціалізованими організаціями (страховиками), які забезпечують акумуляцію страхових внесків, створення страхових резервів та здійснення страхових виплат в разі настання страхових явищ, які тягнуть за собою збитки суб’єктів ВЕЗ.

Проведені нами дослідження свідчать, що в Україні в цілому та її вільних економічних зонах зокрема страховий ринок як сукупність суб’єктів, які вступають між собою у певні юридичні та економічні відносини та, де проходить торгівля специфічним товаром – страховим захистом, ще не достатньо розвинутий і не відповідає загальноприйнятим світовим стандартам. За останні роки значно розширився перелік видів страхування, що пропонується вітчизняними страховими компаніями у ВЕЗ, ідентифікувалися правила їх здійснення відповідно до загальноєвропейських стандартів, проте потужний конкурентний ринок страхових послуг ще не створений.

Національне страхове законодавство, яке регулює правові страхові відносини у вільних економічних зонах України, потребує подальшого удосконалення з метою підвищення фінансових гарантій з боку як страховиків, так і страхувальників. Національною Програмою розвитку страхового ринку в Україні на 2001-2004 роки передбачено, що страхові платежі в країні в 2005 р. мають становити 4 % валового внутрішнього продукту або 3-5 млрд. грн. [2]. Сьогодні вони складають майже 2 %, тоді як у провідних країнах ринкової економіки – 8-12 %. Звичайно, це ставить в нерівні економічні умови діяльність суб’єктів вільних економічних зон України зі своїми партнерами з іноземних країн, а самі економічні юрисдикції держави позбавлені відповідної конкурентоспроможності на світовому ринку інвестицій.

Найбільшим недоліком діяльності вітчизняних страхових компаній є низька можливість фінансового страхування виробничих, комерційних та інших видів ризиків, страхування яких достатньо широко здійснюється в провідних країнах ринкової економіки.

З метою пом'якшення такої ситуації та підвищення рівня страхових послуг для вітчизняних та іноземних суб'єктів ВЕЗ України ми пропонуємо створити спільні страхові компанії з іноземними партнерами, щоб деякою мірою компенсувати недостатність страхового капіталу вітчизняних страховиків і на цій основі підвищити конкурентоспроможність вітчизняних ВЕЗ і надати більшої гарантованості в економічній діяльності її суб'єктам.

Цивілізовані ринкові відносини неможливі без наявності повної матеріальної відповідальності підприємства-забруднювача у ВЕЗ за наслідки своєї діяльності. Тому екологічне страхування має бути важливою складовою страхової системи України та її національної безпеки, а його здійснення повинно сприяти посиленню екологічної спрямованості розвитку економічної діяльності суб'єктів господарювання у вільній економічній зоні.

Обов'язковою умовою екологічного страхування у ВЕЗ має бути страхування економічної відповідальності підприємств, джерел підвищеного екологічного ризику та відповідальності перед третіми особами у зв'язку з раптовим забрудненням навколишнього середовища.

Метою екологічного страхування є компенсація збитку, що може бути заподіяний внаслідок забруднення довкілля аварійними викидами і скидами, а також економічне стимулювання зниження ступеня екологічного ризику виробництва. Таким повинен бути організаційно-економічний механізм страхування у ВЕЗ України, а тому необхідно створити соціальні та організаційно-правові передумови для розвитку страхової індустрії.

Список літератури

1. Закон України "Про страхування" від 7 березня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 12.
2. Постанова Кабінету Міністрів України "Про Програму розвитку страхового ринку України на 2001-2004 роки" від 2 лютого 2001 року // Урядовий кур'єр. – 2001. – № 21.
3. Базилевич В.Д., Базилевич К.С. Страхова справа. – К.: Знання, 1997. – 215 с.
4. Бланд Дэвид. Страхование: принципы и практика: Учебн. пособие. – М.: Финансы и статистика, 1998. – 414 с.
5. Страхування в Україні. Збірник нормативних актів, методичних та інформаційних матеріалів. – К.: Правові джерела. 1999. – 386 с.
6. Ястремський О.І. Моделювання економічного ризику. – К.: Либідь, 1992. – 176 с.